

Phonétique (R. Chademyon), 38. Phonologie (C. Hagège), 39. Plurlinguisme et interférences (A. Tabouret—Keller), 40. Prosodie (C. Hagège), 41. Psycholinguistique (P. Wald), 42. Redondance (F. François), 43. Sens (G. Kassai), 44. Signe (M. Mahmoudian), 45. Style et stylistique (A. Levavasseur), 46. Synchronie (H. Gill), 47. Syntaxe (A. Hurtado), 48. Traduction (G. Mounin), 49. Typologie (E. Berten), 50. Variantes (T. Akamatsu), 51. Variétés des idiomes (M. Philipp). — Kromě těchto hesel obsahuje kniha ještě bibliografické odkazy, rejstřík autorů, citovaných děl a věcný rejstřík.

Dvě poznámky k výběru hesel: V knize neúměrně převažuje problematika synchronní jazykovědy, otázek diachronie je věnována jen malá pozornost. Na druhé straně musíme se zadostiučiněním konstatovat, že tzv. generativním gramatikám je věnováno pouze jedno heslo; tento fakt jistě nepotěší ty jazykovědce, kteří se domnívají, že učení N. Chomského znamená začátek nové éry ve vývoji jazykovědy. — Ne všechna hesla jsou stejné kvality; i přes mistrovny zásahy a úpravy je někde patrné, že jde o dílo učedníků. Důležité je, že jsou zpravidla uváděny i názory jiných škol na jednotlivé problémy. Co se týká Martinetovy teorie jazyka, jeho názorů na základní otázky jazykovědy, bylo by asi zbytečné je na tomto místě reprodukovat; i u nás jsou dobře známy Martinetovy práce *Economie des changements phonétiques* (1955), *Éléments de linguistique générale* (1960) aj. Martinetova teorie není ostatně příliš vzdálená názorům zastávaným většinou našich jazykovědců. Z typických termínů užívaných Martinetem a jeho žáky pokládáme za málo vhodné zejména základní termín moném (= morfém): doporučujeme užívát tohoto termínu pouze v širším smyslu, k označení jazykové jednotky vůbec (foném = moném zvukového plánu jazyka, morfém = moném lexikálněgramatického plánu jazyka, sémém = moném sémantického plánu jazyka).

Příručka *Linguistique* zpracovaná A. Martinetem a jeho žáky je nepochybně užitečné dílo. Potřeba příručky tohoto druhu vyvstává stále naléhavěji i u nás. Jestliže se přikročí k jejímu zpracování, bude třeba si položit otázku, který typ ze dvou svrchu zmíněných je vhodnější. I přes některé nesporné přednosti obou francouzských příruček se domníváme, že forma slovníku s krátkými hesly (uplatněná u sovětské a polské příručky) přece jen lépe vyhovuje potřebám odborníků, studentů i širší veřejnosti.

Adolf Erhart

Etimologija 1970. Moskva, vyd. Nauka, 1972. 402 str.

Sovětský svaz má v jazykovědě jeden nesporný předstih: v Moskvě už řadu let vycházejí dva zatím ve světě jediné časopisy, věnované speciálně etymologii, *Этимологические исследования по русскому языку* (v r. 1972 dosáhly 7. ročníku) a *Этимология*, která vychází od r. 1963 a je ve srovnání s prvním časopisem širší v záběru studovaných jazyků i hlubší, pokud jde o otázky obecné metodické. Duší časopisu *Этимология* je kolektiv praslovanšského etymologického slovníku, jehož vedoucí O. N. Trubačev je i hlavním redaktorem a jeho spolupracovnice Ž. Z. Varbotová tajemnicí redakce. Jako dosud každý svazek, tak i tento obsahuje i příspěvky zahraničních autorů.

O. N. Trubačev (*Заметки по этимологии и сравнительной грамматике*, str. 3—20) se zaměřil na sporadické změny v hláskosloví, tvarosloví i tvoreni slov. To už samo odsouvá některé jeho jinak vtipné a zajímavé výklady mezi pouhé nápady. I když by bylo možno přijmout jeho spojení slov. *sviba* / *svid(v)a* 'Čornus sanguinea' s lat. *viburnum* na základě změny **dv* > *b* jak v latině (zákonitě), tak i ve slovanštině (ojediněle, srov. hl. *zběhač* 'zdvihat', jež má ovšem také své nejasnosti), nebo jeho výklad slov. **gromъ* 'obět' od kořene **ger-* 'žrát' apod. (pro něj mluví pěkná sémantická paralela *žrvtva*, i když je u *gromъ* těžké mluvit o jeho zařazení mezi ptc. prés. pas. na *-omъ*, protože je ablaut kořene u jména jiný než u slovesa), nemůžeme říci totéž o výkladu *dъno* a *dъrbъ*, *oъs* a *nozdrі*: *dъno* (z **dъbno*) spojuje s lat. ojed. (glos.) *dubinus* 'dvojitý' z **du-* '2' + *bh* + *n*; za předpokladu starého *-r/n-* kmene sem řadí i slov. *dъrbъ* 'dolina, rokle'; stanovení původního významu 'země' (> 'dno') a předpoklad sémantické změny 'to, co je dvojitě, t. j. nebe a země' příliš nepřesvědčuje. Rovněž se zdá málo lákavé spojit slov. *oъs* 'vous, knír' s lat. *umerus* 'rámě'; rozdíl významů je příliš veliký a paralela p. *barki* 'ramena': sch. *brk* 'knír' nemá průkaznou sílu; jde tu asi o sekundární významy: p. 'rameno, přední nohy zvířete' < 'ptačí letka' < 'ptačí brk' a sch. 'knír' < 'špičatý konec něčeho, jako u brku'. V rozpacích zůstáváme stát nad výkladem slov. *nozdrі*: s jeho předpokládanou formou **nos-srі* se spojuje, za předpokladu opačného sledu komponentů, **sri-nos*, jež T. nalézá v ř. gen. *εἰνός* (nom. *ός* 'nos'); obě formy klade do „předgramatického“ stadia (může takové stadium vůbec existovat?); *nos* odpovídá idé. názvu nosu, ve *sri* je kořen **ser-* 'léci, sliz apod.' rozšířený o *i*; uvedené útvary se během vývoje realizovaly gramaticky různě: v řečtině jako genitiv konsonantic-

kého kmene (proč?), v bsl. jako plurál, v germ. (něm. *Nüster*) jako sg. fem. V závěru se T. zabývá ojedinělými jmennými préfixy, a plným právem poukazuje na to, že jsou dosud nedostatečně probádáné. Zde si všímá podrobněji préfixu **jb-*, který nalézá ve dvojicích r. *ivolga*: č. *vlha*, r. *iver* 'fríská': slc. *very*, a v řadě hydronym (z apelativ možno doplnit např. r. (i) *višennik* 'Agaricus prunulus', z *višňa*); bychom však mohli mluvit o *i-* (resp. **jb-*) jako o préfixu a spojovat jej s préfixem *jbz-*, potřebovali bychom více průkazných vztahů než jen p. *wy-wilga* 'vlha'. Je vidět, že téma sporadických jazykových jevů je velmi nevkdčné, i když zasloužné a podnětné.

V. N. Toporov (*О происхождении нескольких русских слов (К связям с индо-иранскими источниками)*), str. 21—45) pokládá dvě ruská slova (*pansúra* 'povaha' a *páreň* 'mladík') za přejatá z indoiráňštiny, třetí, slov. *pazucha* 'hrud', podpaží apod.' spojuje se slov. *pazr* 'jistá stavební technika' a *paziti* 'pozorovat, hledět' (což je velmi sporné), a v indoiráňštině se snaží nalézt jen paralelní sémantický vývoj u příbuzného sti. *pájas-*. U výkladu r. *páreň* jsou i materiálem bohaté etnografické úvahy o sociální vrstvě neženatých mladíků a původu jejich názvů z 'nabývat na objemu, růst, síla'; zde by bylo možno doplnit např. slov. *junr*, lat. *iuvenis* apod. z ide. **aiu-* ('životní) síla'. Ale před jeho výkladem rd. *pansúra* ze sti. *pāmsura-* 'prašný' bychom dali přednost domněnce jím sice uvedené, ale zamítnuté, že totiž *pansura* vzniklo přesmykem z *parsuna* (< *persona*).

R. Eckert (*Возможные отражения древнего корня *суд- (ср. лит. áusti 'мкати') в праславянском языке*, str. 46—54) shledává stopy bsl. **aud-* 'tkát' ve dvou slovanských reliktech: v r. *uslo* 'část tkaniny na stavu' a v b. *bulo* 'nevěstin závoj' < **tkanina*, při čemž *bulo* vykládá, pod. jako už dříve Trubačev, mylnou dekompozici z **ob-ulo*. Zajímavá je jeho úvaha o tom, že řada slovanských slov, v nichž se vidí sufix *-slo*, může mít vlastně sufix *-tlo*, neboť jde o kořeny zakončené dentálou (*číslo*, *čerslo*, *preslo* aj.); změna *stl* > *sl* je zcela očekávaná (srov. i později č. *sloup* < *stlър*).

Z. Z. Varbotová (*К реконструкции количественных чередований в некоторых славянских этимологических гнездах*, str. 55—64) si všímá kvalitativního a kvantitativního ablautu *i*-ových faktitiv a intensiv (*moriti* a *mariti* k *merti* apod.) a stejného ablautového poměru u jmen (*torь* a *tarь* k *terti*) a dochází tak k novým zajímavým pohledům na řadu slov. Tak např. rd. *zapaň* 'dřevěná přehrada na řece' vyzvojuje z dlouhého stupně kořene **pen-* 'pnout', tedy *zapaň* je v podstatě totéž co ukr. *zapóna* 'překážka'. Rovněž spojení slov. *malь*, *molь* 'mol, malá ryba', v sln. 'říční písek' a *mělkь* s *melti* 'mlít' je velmi lákavé. Ale *trapiiti* bych nespojovala s *trapati*; je to zcela průhledné faktitivum k *trpěti*.

V druhém článku (*Заметки по славянской этимологии*, str. 65—84) podává táž autorka řadu nových výkladů, dost odvážných: tak slov. *koristь* spojuje s *ristati* 'běžet' na základě sémantické paralely str. *naskakati* 'přicházet, útočit, zmocňovat se', r. *skjága* 'lakomec' se slovy, označujícími něco tuhého nebo ohnutého (z nich je cenné, ale také jedině přesvědčivé spojení se star. ukr. *kryžyty* 'usilovně pracovat, dřít, starat se'), rd. *namóknuť* 'naučit se něčemu' a lit. *mókyti* 'učit' se slov. *makati* 'hmatat' (star. č. *domakat se čeho*), rd. *drólja* 'milý' s *der-* 'dřít' na základě přechodu 'rváč' > 'mileneč', r. *-náčiti* (se značně širokou škálou významů) se spojuje s lit. *nókti* 'dohánět, zrát', i když by vyřazení mezi slovesa, odvozená od zájmena *ony*, bylo snad pravděpodobnější.

H. Schuster-Šewc (*Сербо-лужицкие этимологии*, str. 85—90), autor připravovaného lužického etymologického slovníku, zde objasňuje několik hornolužických slov: *kwiždzel* 'holeň' z *gwizdati* (pův. **piščala*, dutá kost'), *kuntwora* ze střhn. *kunder*, *kunter*, hl. *liwki* 'vlažný' s *lěviti*, něm. *lau* atd., hl. *mjadro* 'šedý zákal oční' < slov. *mězdra*; *ropr* (nedělní) mužský kabát se spojuje s *vorpa* 'vráska, vrapování', *zelič* 'hlasitě nadávat, proklínat' s něm. *gellen* a rodinou slov. *gal-* 'křičet, zpívat', star. hl. *žrjon(o)* 'strom' s **dernь* 'Cornus'. Hl. dial. *hobisko* 'ledvina' vyzvojuje autor z **ob-ist-ьko*, k *isto* t. v.; vzhledem k tomu, že je také hl. *wobliščo* t. v., jež autor neuvádí, jde asi spíše o sufixovou dubletu *-sko/-šče*, tedy o **ob-ist-sko*; ve *wobliščo* došlo dále ke kontaminaci s *obl-*.

L. V. Kurkinová (*Словенско-восточнославянские лексические связи*, str. 91—102) podává 29 lexikálních korespondencí slovinsko-východoslovanských. Velmi zdařilé a cenné jsou zejména ty stručnější (např. upozornění, že sln. *gliža* 'železo' odpovídá rd. *glyža* 'ztvrdlá hrouda', sln. *korúze* 'herka' r. *zaskorúzlik* 'nedochůdce, zakrslík' aj.); podrobnější výklady, spojující dohromady celou řadu slovanských slov, už vyvolávají skepsi: tak např. spojení sln. *virěti* 'čnit; hledět upřeně' (překlad Pletersnikova významu 'mit unverwandten Augen ansehen' jako 'смотреть недобрыми глазами' je nepřesný) s mor. *wirjь* 'zkřivený', sch. *vrljòok* 's vadným zrakem', ba i se sch. *vrljika* 'kúl' atd. a vyzovování všech těchto slov z kořene **ver-* 'zavírat' nepřesvědčuje; sln. *virěti* a sln. sch. *viriti* 'hledět' pochází z *vyriti*, *-ěti* (č. *vejřit* t. v.), jež souvisí s názvem výra.

N. G. Dobrodromov (*Из болгарского вклада в славянских языках*, 3. pokr., str. 103—115) hledá pramen r. *šarka*, *čabak* a *tumak* (vše pův. 'kožešinová šarka přes uši') v různých formách turkotat. **tugmak* (rd. *tumak* asi z kazach., *čabak* a *šarka* pokládá za přejetí z povolž. bulharštiny, i když v čuvaštině, mimo zjevný rusismus *šarka*, ta slova doložená nejsou).

V. A. Nikonov (*Опыт словаря русских фамилий*, 1. část, str. 116—142) podává po úvodních metodických poznámkách začátek jim připravovaného slovníku ruských příjmení. Z 350 jmen (celé A obsahuje asi 2400 jmen) je většina cizího, zejm. turkotat. původu, u domácích jde většinou o formy z akajických nářečí. U starých dokladů se uvádí datum výskytu, u všech jmen jejich původ.

Velmi cenný článek V. A. Merkulovové (*Народные названия болезней*, 2. část, str. 143—206) obsahuje bohatý ruský dialektický materiál z oblasti kožních chorob, zpracovaný podrobně po stránce slovotvorné i sémantické, s přihlédnutím ke všem dostupným etymologickým výkladům. Závěrem podává přehled názvů jednotlivých chorob, přehled sémantických změn s uvedením i neslovanských paralel a pokus o geografické utřídění i historický vývoj.

Rovněž pěkný článek I. P. Petlevové (*О семантических истоках слов со значением 'скупой' в русском языке*, str. 207—216) se zabývá slovy jedné sémantické sféry, ale těžiško práce spočívá ve zjištění motivace názvů lakomců; dochází k 5 skupinám: 1. pův. 'tvrdý, „ždímajičí“', 2. 'shromažďující (drobečky)', 3. 'hnusný', 4. 'hladový', 5. 'bručoun, nařikavý člověk'.

A. S. Lvov (*Из лексикологических наблюдений*, str. 217—227) vykládá r. (*a*)*rtaitsja* 'vzpírat se' z **rybъ* (str. *rybъ*) 'kopyto' < 'ostří' se stejným sémantickým vývojem jako u r. *kopytijsja* 'vzpírat se'. Zajímavý je jeho předpoklad, že stsl. *suъ* 'lživý, nepravý' je přejetí z protobulharštiny, srov. čuvaš. *suje*, *suja* t. v., které samo je zase přejato z čin. *czuj* 'hřích, vina'. Autor uvádí, že se v čuvaštině najde řada výpůjček z činštiny, a snaží se též najít více lexikálních korespondencí staroslověnsko-čuvašských.

T. V. Gorjačevová (*К этимологии выражения под микитки*, str. 228—229) vykládá r. *mikiiti* z **mek-ytъky*, s týmž vývojem významu jako něm. *Weichen*.

J. S. Otin (*Из этимологических исследований донской гидронимии (К вопросу о первичном значении в коррелятивной паре битюк || Битюк)*, str. 230—241) řeší otázku, co bylo dříve: jméno přítoku Donu *Bitjug* nebo apelativum *bitjug* 'jistá rasa koně'. Obojí vykládá z turkotat. *pādūk/bādūk* 'vyšoký', ať už tak byla pojmenována řeka podle vysokého břehu, a teprve podle místa chovu kůň, nebo kůň podle vyššího vzrůstu a podle něho řeka (srov. řeku *Žerebec*). První možnost dává přednost, což odpovídá i stáří dokladů.

G. N. Lukinová (*Названия тканей в языке памятников древнерусской письменности 11—14 вв.*, str. 242—262) podává věcně seřazený seznam staroruských názvů tkanin, se všemi doklady, jež má k dispozici kartotéka staroruského slovníku. Vic než polovina názvů je slovanských, zbytek je přejat většinou z řečtiny, méně z germánštiny a turkotatarštiny.

E. Hamp (*Miscellanea*, str. 263—271) rozebírá podrobně už známou etymologii slov. *vymę* (ide. **oudhr-jūdn-es*) a podává výklad 3 albánských slov: *kohë* a slov. *časъ* vyvozuje z **kēsē*- nebo **kēs-*, alb. *h(j)edh-* 'házet' ze **skeud-*, alb. *kashë* a slov. *kolsъ* z **kol(s)-stā-*.

L. A. Gindin (*Некоторые ареальные характеристики земского*, 1. část, str. 272—321) se vypořádává obsírně s veškerou dosavadní problematikou vztahů četitsko-indoiránských, rozebírá většinu sem příslušných jmen, obecných (chov koní) i vlastních, a dochází k závěru, že jen Churrité přišli do styku s částí Indů v době předvědecké (asi v 18.—17. st. př. n. l.); šlo o nevelkou, ale privilegovanou sociální skupinu, ve 14. st. zcela Churrity asimilovanou.

V. I. Abajev (*Как апостол Петр стал Нептуну*, str. 322—332) ukazuje, jak názvy křesťanských svatých přebraly u Osetinců funkci určitých pohanských božstev, při čemž velkou roli hrála shoda data svatého se dnem dřívějšího pohanského kultu; často napomáhaly i některé rysy ze životopisu svatého. Podává abecedně řazený seznam těch názvů s rozбором jejich dalších věcných i jazykových osudů v osetštině.

K. Š. Mikailov (*Еще несколько дагестанских алиамов*, str. 333—338) dokazuje na pěti výpůjčkách z osetštiny do dagestánských jazyků důležitost studia lexikálních vztahů alansko-dagestánských.

I. Ch. Abdullajev (*К истории названий пророка в дагестанских языках*, str. 339 až 348) také dokazuje staré vztahy osetsko-dagestánské na dagestánských názvech proroaka, jež všechny vyvozuje ze st.-oset. **idawæg* t. v.

G. A. Klimov (*О некоторых словарных общностях картвельских и нахско-дагестанских языков*, str. 349—355) rozebírá jak doklady, přejaté z kartvelských do nachsko-

dagestanských jazyků, tak i slova, jejichž přechod byl opačný. První skupina zahrnuje i některá slova přejatá z arménštiny (arm. *sunġn*, *soġn* 'houba', gruz. *soġo*, *zoko* t. v.; arm. *orb* 'sirota', gruz. *obol-i* t. v.); rovněž název smoly je společný indoevropským jazykům (sti. *pitġa-*, lat. *pix* aj.) a gruz. *pis-i*, avar. aj. *picġ* t. v.: zde asi došlo v obou kavkazských větvích k samostatnému přejetí.

A. B. Dolgopolskij (*Исторические корни с сочетанием латерального и звонкого ларингала*, str. 256—369) se snaží dokázat na 9 slovních rodinách, že pramenem ural. **ǝ*, drav. *-t-*, *-t-*, alt. *l* atd. je nostr. *l* + znělá laryngála, neboť jim odpovídá sem.-ham. *-l-* a *-ly-* a ide. *-lH-*.

Celý ročník je doplněn velmi solidní částí recenzní. Nepříjemně působí jen tiskové chyby, které např. v obsahu mohou vést i k dezorientaci čtenáře.

Eva Havlová

S. B. Bernštejn, V. M. Illič-Svityč, T. P. Klepikova, T. V. Popova, V. V. Usačeva: Karpatskij dialektologičeskij atlas, Moskva 1967, I — 272 str., II — 8 + 212 str.

Jedním z hlavních úkolů slavistiky je studium vztahů mezi slovanskými jazyky, vlivů jednotlivých slovanských jazyků na sebe, vlivů jazyků neslovanských na slovanské a řešení problematiky bulharismů, ukrajinismů, bohemismů, slovakismů, rusismů, polonismů aj. v sousedních nebo příbuzných jazycích.

Dialektologie jako disciplína jazykovědy má možnosti tyto otázky vyřešit nebo aspoň k jejich řešení napomoci.

Ze slovanských území, kde docházelo k živým stykům mezi Slovy navzájem i mezi Slovy a neslovanskými národy, je velmi zajímavou oblastí z hlediska kontaktů několika jazyků zejména okolí střední části karpatského oblouku — tj. ta část jihovýchodní Evropy, kde v době vytváření slovanských národů sousedily kmeny, z nichž později vznikaly národy všech tří větví slovanských. Pro jazykovědce je toto území, tj. dnešní Zakarpatská oblast USSR a přilehlé oblasti, přitažlivé nejen proto, že tu docházelo ke stykům všech reprezentantů jednotlivých slovanských skupin, ale také proto, že tu nadto sousedí nářečí jazyků slovenského, polského a ukrajinského s neslovanskými jazyky, a to jazykem rumunským a maďarským. Maďaři a Rumuni přerušili někdejší kontakty s jihoslovanskými jazyky — hlavně s bulharštinou a srbocharvátštinou.

Otázka jazykových vlivů bulharštiny a srbocharvátštiny na ukrajinštinu byla předmětem úvah řady slavistů. Názory těchto slavistů (V. Pogorelova, Pankeviče, Vasmera, Bulachovského atd.) uvádí v úvodě atlasu Bernštejn a zaujímá k nim kritická stanoviska. Tak na Pogorelovovi, který vycházel ze skutečnosti, že Bulhaři se dříve stýkali se západními Ukrajinci, hodnotí Bernštejn kladně to, že se zamýšlel nad tím, proč řada izoglos jde od Dněpru až k slovanskému jihu. Jeho závěry trpěly však malou znalostí zakarpatských dialektů a některými omyly v etymologických výkladech.

Pankevič poukázal na možnost pronikání tzv. bulharismů přes rumunštinu a maďarštinu. Také Vasmerův přínos v bádání jazykových problémů v oblasti Karpat není zásadního charakteru. Vasmer správně ukázal, že některé domnělé bulharismy jsou vlastně staročechismy a turecké přejímky z 14. století, avšak pomínil na rozdíl od Pogorelova ty rysy, které neodpovídaly zcela jeho závěrům. Ani Kobylinskij, ani Bulachovskij nepřinášejí do této problematiky nové poznatky. Bernštejn zdůrazňuje při kritice dosavadního stavu bádání o jazykových vztazích v karpatské oblasti, že je třeba sledovat především ty prvky jihozápadních ukrajinských nářečí, které se liší od ostatních ukrajinských dialektů a které je sblíží s jihoslovanskými jazyky. Dané problémy je nutno sledovat jako část problematiky karpatské jazykovědy. Ve sporných případech je třeba hledat analogie v slovenských a polských dialektech, v rumunštině a maďarštině. Tzv. „jihoslavismy“ nelze považovat všechny za svědectví existence jižních Slovanů v Karpatech; zčásti mohou být dědictvím praslovanským. Jevy, které jsou společné všem jazykům v Karpatském oblouku, lze nazvat karpatismy. Ty je možno určit všestrannou analýzou jazyků karpatského areálu. Vedle karpatismů mluví Bernštejn také o balkanismech. Jimi rozumí ty společné jevy, které se objevují v důsledku přesídlování na Balkáně hlavně v století sedmnáctém v době turecké nadvlády. Sem patří především pastevecká terminologie související s chovem ovcí a migrací vysokohorského osídlení. Tyto balkanismy jsou různého původu (turecismy, novořecká slova, albanismy, jihoslavismy — ty se poznávají velmi těžko, je třeba znalost dějin jihoslovanských jazyků). Bernštejn dále upozorňuje na to, že studium slovanských elementů v rumunštině, které je třeba hlouběji propracovat, dává možnost odlišit všeobecné slovanské prvky od pozdějších jihoslavismů.

Dřívější dialektologie nebrala na vědomí severní oblasti nad Dněstrem (západní Bělorusko, severozápadní Ukrajinu, severozápadní velkoruské dialekty). Nedávno sebrány bohatý jazykový